

Un pariu surprinzător

Nu m-aș fi așteptat, cunoscându-l oareșicât pe Constantin Paiu, nu m-aș fi așteptat, repet, ca el să se oprească la subiectul la care s-a oprit. Știam că e un mare iubitor de Sadoveanu și gustă cu delicii rafinementele și șartul unei rostiri în duh moldovenesc. Apoi, bădia Costică, așa, încrunțat cum pare câteodată, e un mare hâtru și, cum literele române abundă, slavă Domnului, de joviali, putea ușor să lege prietenie cu vreun glumeț de soi. Când colo – Liviu Rebreanu!... Să nu te miri? Ce-i drept, **Rebreanu, omul de teatru**. Ei da, cu asta mai venim de acasă.

Am citit, de-a lungul vremii, destule lucruri scrise de cronicarul dramatic Constantin Paiu. Și prin reviste, și în cartea lui, **Confidențe la arlechin**. Ochi sigur în detectarea valorii netrucate, argumentație fermă, evitând divagația și, în genere, gesticulația lejeră. Din când în când, inflexiuni de umor disimulate (sau nu) sub mina serioasă. Regăsesc toate astea, și mai mult decât atât, în studiul despre Rebreanu, surprinzătorul pariu al omului de teatru Constantin Paiu.

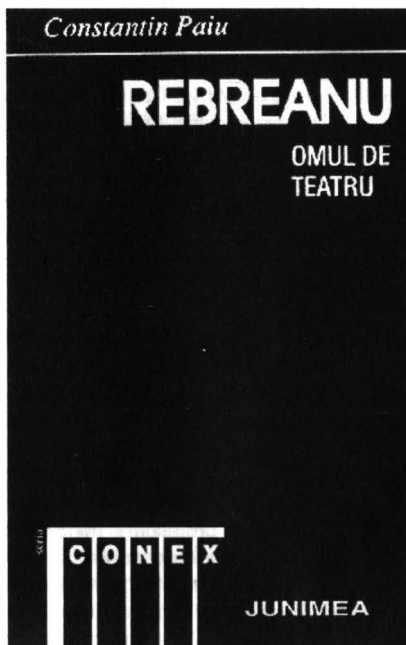
Într-o frazare care, nutrită de substanță analitică, își are, neîndoindu-se, timbrul ei, exegetul nu-și dezmințe precizia și acuratețea reflexelor critice, felul său chibzuit, ordonat de a cerne și a discerne. Nu tu piruete de efect lejer, nici floricele de artificios „design”. Cu o fizionomie sobră, concentrată, cu unele accente de rostire ceremonioasă, care uneori ascund un mod politicos de a fi ironic, Constantin Paiu și-a propus să deslușească, printre diferite „repere” și „constante”, ipostaze mai puțin cunoscute ale scriitorului ardelean. Precaut dar neezitant, storcând detaliul de acele semnificații ce pun în relief liniile esențiale, criticul metamorfozat în istoric literar oferă, aici ca și îndeobște, un spectacol de temeinicie și de bun-simț, pus în pagină cu un reconfortant simț al echilibrului. Efortul considerabil pe care l-a depus nu lasă nicăieri senzația de trudnic, de respirație găfăită. Și, aproape de explorările îndelungate prin biblioteci și prin arhive, stau și mă întreb dacă stăruitorului cercetător nu i-o fi scăpat cumva ceva. Să-l fi prins și eu cu vreo neatenție, acolo, cu vreo omisiune sau

alte de-alde astea. N-am reușit, ce să faci! Rămâne pe altă dată, de-o fi să fie.

Așadar, facem cunoștință, în cartea lui Constantin Paiu, cu un Rebreanu despre care în genere nu se prea vorbește: cronicarul dramatic, autorul de texte dramatice, directorul de teatru. Posturi examinate, cum se și cuvine, în mica lor rețea de interferențe. Ponderat și mai totdeauna la obiect, cu sporadice răbufniri de subiectivism, prozatorul împătimit de arta scenei se dovedește a fi un comentator – de elită, consideră Constantin Paiu – ale cărui exigențe mărturisesc nu doar un rezonabil instinct al valorii, ci și, ca ardelean ce este el, o „nostalgie a eticului”. Om de condei, îl preocupă, firesc, textul dramatic, ceea ce nu înseamnă că, în timp, nu se va dovedi receptiv și la alte, diverse elemente, chiar de îndrăzneală modernă, ale unei mizanscene. Se cam încrunță când întâlnește în repertoriu dramatizări, adaptări, prelucrări. Nu-i plac. Dar – oameni suntem! – rigorile lui se relaxează vizibil atunci când se întâmplă ca un roman de-al său să fie dramatizat. Inconsecvența se explică desigur prin atracția pe care o exercită asupra-i spațiul magic unde, seară de seară, o mască râde, o mască plânge.

S-a îndârjit să scrie teatru și a așternut pe hârtie „arpegii” după „arpegii”, dar... Dintre încercările în registru grav nu prea ai ce alege. Rebreanu e prozator și pace bună, geniul lui epic pâlpâind pe alocuri și în asiduitățile de dramaturg. Dar ce folos! Mai răsărită și întrucâtva făgăduitoare mi s-a părut și mie **Osânda**, sumbră dramă a pasiunii împinse până la demență. De o violență mocnită, piesa își proiectează tensiunile într-un registru expresionist. Într-o acoladă comparatistă, Constantin Paiu apropie personajul Raveca de nefericitele eroine din **Patima roșie** și **Domnișoara Nastasia**. În orice caz, în dramă suntem pe un tărâm al virtualității.

Dar în comedie? Avea Rebreanu spirit ludic? Avea umor? Chiar surprinzând câte o sclipire „antologică” (în **Ziaristica română**, de pildă), Constantin Paiu, cu decența judecății lui măsurate, nu supralicitează defel. **Cadrilul, Plicul, Apostolii**, lucrate în cheie satirică, nu sunt niște capodopere. Asta nu-l împiedică pe teatrologul nostru să le consacre analize meticuloase, pertinente, cu formulări sintetice ce se rețin: „**Cadrilul** sau alienarea ca atrofiere a sentimentului”, „**Plicul** sau alienarea ca obsesie a banului”, „**Apostolii** sau alienarea ca miraj al parvenirii”. Mai pot cita și alte exprimări pregnante: „Comicul de situație se transformă, de cele mai multe ori (în **Cadrilul**, n.n.), în ridicol de situație”; Toma Tulbure, acest „Șbilț ajuns la crepuscul”, „întruchipează, în premieră absolută pentru dramaturgia românească, tipul structural malefic al intrigantului estet”. Fiindcă suntem la acest capitol, o să-l necăjesc puțin pe bunul meu coleg de Institut și de breaslă teatralicească, sugerându-i să evite sintagme cum ar fi „tatonări ezitante” sau pleonasticul „mijloacele mass media”. Și dacă tot m-am hotărât să-i aduc o critică tovarășească, aș semna și că unele pasaje de alură teoretică au un aer de oarecare prețiozitate (de ex.: „ipoteza redactării comentariului critic aplicat într-o concomitență a lui cu racordarea la perspectiva investiției de durată”), crispând oarecum un discurs altminteri limpede și armonios structurat.

* Constantin Paiu, **Rebreanu, omul de teatru**, Ed. Junimea, Iași, 1995.

Iar acum, o surpriză! Constantin Paiu nu lucrează dintotdeauna în cercetare (nu mai reiau povestea sinistră cu desființarea Studioului de Radio Iași). Și uite că i-a reușit un... „coup de recherche” care mă face să-mi scot, în semn de stimă, pălăria. După o investigație atentă, el a dibuit sursa unei traduceri rebreniene: **Casa parohială** (text inedit, publicat de Nicolae Gheran) poate fi considerată, potrivit sursologului de fericită circumstanță, ca „o primă variantă (sau ca una din primele variante) de **traducere integrală** a piesei lui Max Halbe, **Tinerețe**”. Demonstrația, cu simpatica ei turnură detectivistică, e întru totul convingătoare.

Ca director de teatru, Liviu Reboreanu are o seamă de inițiative ce și-au păstrat valabilitatea: sistemul distribuțiilor paralele, matineul literar, înființarea unei Săli Studio. Altfel, după obiceiul pământului, mai-marele primei scene a țării a avut parte de nu puține atacuri în presă, de denigrări și alte ingratitudini. Se poartă... Dacă mahării care își instalează astăzi clientela în posturi importante în funcție de dosar și-ar fi văzut de machiaverlăcuri, scutind cultura de ifosele (in)competenței lor, Constantin Paiu avea șanse (vreau să spun, era indicat) să ajungă în fotoliul directorial al Naționalului ieșean. Ar fi trăit pe pielea lui, fără doar și poate, experiența marelui înaintaș. Poate că merita. În fine...

Legitimând, cu argumente certe, un cercetător lucid, scrupulos, pe care se poate conta, cartea **Reboreanu, omul de teatru** (cu un cuvânt înainte de Constantin Ciopraga: „O carte care lipsește”) este, deopotrivă, o izbândă a omului de condei Constantin Paiu. Care, scandaloasă inerție a Asociației scriitorilor din Iași, încă nu este membru al acestei grupări. Faptul că el a fost încununat cu premiul Secției române a A.I.C.T. (Asociația internațională a criticilor de teatru) – Fundația „Teatrul XXI” pentru cea mai bună lucrare de teatrologie, oare nu-i face să se simtă prost pe acești domni mult prea satisfăcuți de sine? Sau, că tot a fost propus, e nevoie să i se decerneze și un premiu al Academiei?

FLORIN FAIFER

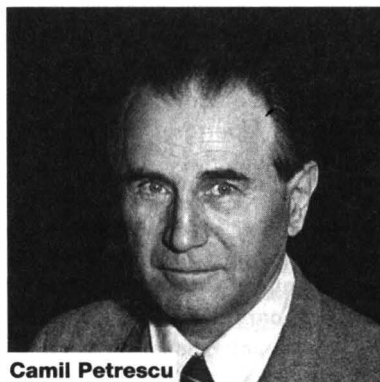
Duelul (1)

– Întâlnirile mele cu „Don Camilo” –

Pornesc pe drumul acesta, acum, în înserarea carierei mele actricești, și-mi simt inima în piept aidoma lui Pașadia în dimineața duelului cu Pantazi. Vocabula „duelul” sau, dacă vrei, această redingotă „bleu-vert”, străjuită, la mâneci, la guler și pe capacele buzunarelor, de catifea neagră și abia lucioasă, mi-am îngăduit să o închiriez de la titlul unui studiu al lui Al. Paleologu, publicat la Editura Eminescu în 1970 și care se chema „Tema duelului la Camil Petrescu...”.

Desigur, acum totul este cu capul în jos față de comparația cu eroii lui Mateiu Caragiale, deoarece „Pașa”, acum (și chiar oricând, Dumnezeu!) nu poate fi decât cavalerul Camilo, iar cel care crede în steaua dragostei descoperită aici, „la porțile răsăritului, unde nimic nu e luat în serios”, sunt eu, „actorul”, cel care, mai de voie, dar cel mai adesea de nevoie, îi împrumută dramaturgului „starea sa civilă”. Deși, iarăși, ar fi cam greu să ni-l imaginăm pe Pașa într-o lumină palidă de misogin, care socoate femeile ce nu pot îmbrăca straiul eroinelor sale doar niște „animale înguste”, după cum îl pârăște pe Don Camilo, în „Istoria...” sa, G. Călinescu.

Dar, dacă sunt gata oricând să-i ofer lui Camil Petrescu chipul „stărilor mele”, este, desigur, și datorită faptului că știu, din toată inima, și pot jura cu mâna pe creștetul oricărui personaj din panoplia pieselor sale, că-mi va hărăzi, precum tuturor eroilor săi, incandescența unei „suferințe grandilocvente”. (Tel maître, tel valet! Chestia cu turcu’ și pistolu’ nu cred că i-ar plăcea lui Don Camilo.) Suferință pe care, de altfel, a probat-o în ambuscadele de toate felurile și chipurile imaginabile, datorită atacurilor, mai mult sau mai puțin concertate, care i-au întovărașit zbuciumata carieră scriitoricească, dar mai cu seamă pe cea de dramaturg.

Camil Petrescu

„Înainte de a scrie roman, Camil Petrescu compuse teatru care avu succese și reversuri, deopotrivă motivate. Cu toate acestea, marile lui însușiri au rămas rău cunoscute. Autorul își presară piesele cu note pentru actori și pentru regizori, cu ideea că cea mai mică greșală de gest și de intonație distruge drama. Asta plictisește pe interpret, mai cu seamă că teatrul trăiește din mișcările sufletești exterioare, nicidecum din infinitesimal...” Opresc aici citatul din „Istoria...” călinesciană pentru că nu vreau să port duel în trei, mai ales că, în această situație, sunt sigur că Don Camilo țintește alături de mine, în inimă, retorica imensă și

inconfundabilă a celui mai ratat actor din istoria Academiei Române. Asta e!

Continui cu aliniatul imediat următor din „Istoria...” magistrului. „Analiza aceasta parantetică și subtilă dă mari satisfacțiuni intelectuale, dar rămâne probabil străină căutătorilor de emoții vii. Camil Petrescu este și în roman, ca și în teatru, un analizer. Fiind un autor cu verbul pripit, exaltat, deși fără ieșiri catastrofale, dramaturgul izbutește, cu toată pasiunea și încă și mai mult, cu toată mania pentru nuanțe care îl împinge la artificii psihologice și la cazuistică, să cadă din când în când peste scene de un mare patetic, care, indiferent dacă dramele sunt sau nu prezentabile, dau satisfacție instinctului nostru liric. Vezi cazul dramei **Suflete tari**.” Oricum profesorul se corectează duos și acceptă să aplaude elegant Teatrul, chiar dacă teatrul lui Don Camilo nu este teatrul lui.

Da, cel puțin cinci din primele șase piese (am căutat să extirp, cu minime dureri, proiectilul cu explozie perpetuă, **Mioara**, din corul dramaturgului) merită aplauze.

Îndrăznesc să părăsesc iar, dar doar pentru o vreme, autoritatea citatelor călinesciene, pentru a încerca să mă apropiu cu un pas de locul „duelului”, dar această nesupunere eretică va fi foarte repede reprimată, pentru simplul motiv că sunt obligat să dau toată dreptatea profesoarei mele de Teatru (atenție, nu de Arta Actorului), care m-a asigurat cu blândețea dumneaei arhicunoscută și care mă scutește să-i menționez aici numele... „Dragul meu, trebuie să știi că fiul meu, când era abia de-o șchioapă, văzându-mă cercetând o grămadă de fișe și un vraf imens de cărți la care trebuia să mă refer în cartea mea, a conchis cât se poate de exact, dacă nu cumva am intuit și o

MĂRTURISIRI

